

Ali Rıza Bey'e Ait Hilye-i Şerif

Merve DÜZAĞAÇ ÇOLAK*

Hatice TOZUN**

ÖZET

Arapça bir kelime olan hilye; Arapça sözlüklerde "süs, bezek, vasıflandırmak, nitelendirmek, yaratılış, suret, sıfat, değerli taşlar ve madenlerle yapılmış süs ve insanın dış görünüşü" gibi anlamlar taşımaktadır. Hilye-i Şerif, hilye-i Saâdet ve Hilye-i Nebevî gibi isimlerle de anılan hilye, İslâm edebiyatı ve hüsn-i hat sanatında Hz. Muhammed'in fiziksel özelliklerini, karakterini, insanî ve ahlâkî niteliklerini, tavır ve hareketlerini anlatan eserlere verilen genel isimdir. Ayrıca kadrini yüceltmek amacıyla Hilye-i Şerife de denir. Eskiden beri göğüs cebinde bir hürmet nişanesi olarak taşınmak için, gündelik el yazısı veya nesih hattı ile küçük çapta yazılan bu metnin, ilk defa olarak hüsn-i hattın önde gelen isimlerinden Hafız Osman Efendi (öl. 1110/1698) eliyle, levha şeklinde yazılmış bulunduğu kabul edilmektedir.

Bu çalışmada 8608 Envanter numaralı; İstanbul Yenikapı Mevlevi Hanesinden, İstanbul Müzesi vasıtası ile 08.02.1934 yılında Ankara Etnografya Müzesine getirilmiş Hattat Ali Rıza Bey'e ait Hicri 1303- Miladi 1885-86 yılına ait Hilye-i Şerife tanıtılacaktır. 19. Yüzyılın belirgin özelliklerini taşıyan hilyenin hat yazısı; çay rengi aharlı kâğıt üzerine siyah mürekkeple yazılmış, tezhip süslemesi ise siyah zemin üzerine serbest kompozisyonla, altın ağırlıklı çalışılmıştır ve boyutları 192x136 cm. dir.

Anahtar Kelimeler: Hilye-i Şerif, Hüsn-i Hat, Müderris, Tezhip

* Öğr. Gör. İskenderun Teknik Üniversitesi, İskenderun MYO, El Sanatları Bölümü

** Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü

Mr. Ali Rıza's Hilye-i Şerif

Merve DÜZAĞAÇ ÇOLAK†

Hatice TOZUN**

ABSTRACT

Hilye which is an Arabic word, means that "ornament, decoration, qualify, label, creation, eikon, attribute, ornament which is made of jewel and precious mine and man kind's appearance" in Arabic dictionaries. Hilye, which its other names are Hilye-i Şerîf, Hilye-i Saâdet and Hilye-i Nebevî, is a general name which is used in Islamic literature and hüs-n-i hat art for productions which describe The Prophet Muhammad's physical properties, character, personal and etical properties, manners and attitudes. Also it is called as Hilye-i Şerîfe for raise the value of its name. It is accepted that from of old, this written daily handwriting or naksh text which has been carried in chest pocket for respect sign, was written by Hafız Osman Efendi (dead: 1110/1689) who is a pioneer of hüs-n-i hat as a plaque for the first time.

In this essay, it will be introduced Calligrapher Mr. Ali Rıza's Hilye-i Şerîfe which has been brought to Ankara Etnografya Museum in 08.02.1934 through Istanbul Museum from Istanbul Yenikapı Mevlevi Hane, with 8608 inventory number. Carried of 19th century's clear properties this hilye's script writing was written on tea color, sized paper with black ink; its illumination embellishing was made on black ground with free composition with gold. This hilye's dimensions are 192x136 cm.

Key Words: *Hilye-I Şerif, Hüs-n-I Hat, Professor, Illumination*

† Lec. Iskenderun Technical University (İSTE) Iskenderun Vocational College Handcrafts Department

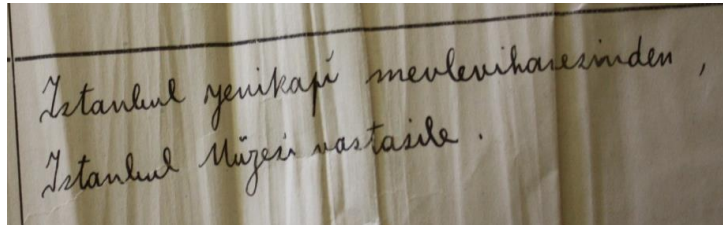
** Asst. Prof. Dr. University of Gazi, Faculty of Fine Arts Conservation and Restoration of Cultural Properties

ALİ RIZA BEY'E AİT HİLYE-İ ŞERİF

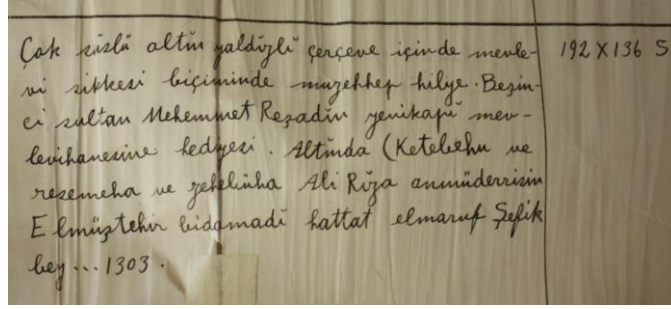
Arapça bir kelime olan hilye; Arapça sözlüklerde "süs, bezek, vasıflandırmak, nitelendirmek, yaratılış, suret, sıfat, değerli taşlar ve madenlerle yapılmış süs ve insanın dış görünüşü" gibi anlamlar taşımaktadır. Hilye-i Şerif, hilye-i Saâdet ve Hilye-i Nebevî gibi isimlerle de anılan hilye, İslâm edebiyatı ve hüsni hat sanatında Hz. Muhammed'in fiziksel özelliklerini, karakterini, insanî ve ahlâkî niteliklerini, tavır ve hareketlerini anlatan eserlere verilen genel isimdir. Ayrıca kadrini yüceltmek amacıyla Hilye-i Şerife de denir. Eskiden beri göğüs cebinde bir hürmet nişanesi olarak taşınmak için, gündelik el yazısı veya nesih hattı ile küçük çapta yazılan bu metnin, ilk defa olarak hüsni hattın önde gelen isimlerinden Hafız Osman Efendi (öl. 1110/1698) eliyle, levha şeklinde yazılmış bulunduğu kabul edilmektedir (Derman,2000). Hâfız Osman tarafından levha şeklinde tasarlanmış olan klasik hilye formu her dönemde vazgeçilmez olmuştur. Zaman zaman, hattatlar yeni arayışlar içerisinde olup farklı tasarımlar yapsalar da, yeni tasarımların çoğu klasik forma yapılan eklemelerden öteye gidememiştir (Taşkale ve Gündüz, 2006).

Hilyelerin müstakil bir tür olarak gelişmesinin birçok nedeni vardır. Hz. Peygamber'in, vefatından bir süre önce kızları Hz. Fatıma: "Yâ Resulallah, senin yüzünü bundan sonra göremeyeceğim." diye ağladıkları zaman Hz. Peygamber de "Yâ Ali! Hilyemi yaz ki vasıflarımı görmek beni görmek gibidir!" buyururlar. Bu hâdise Müslüman Türkler arasında hilye türünün ortaya çıkışı ve gelişmesinde büyük etken olmuştur (Erdoğan, 2007).

Ankara Etnoğrafya Müzesinde bulunan 8608 Envanter numaralı Hilye'î Şerif'in envanter kaydında; "İstanbul Yenikapı Mevlevi Hanesinden, İstanbul Müzesi vasıtası ile 08.02.1934 yılında Ankara Etnoğrafya Müzesine getirilmiştir. Çok süslü altın yaldızlı çerçeve içindeki Mevlevi sikkesi biçimindeki müzehhep (tezhiplenmiş) hilye 5. Sultan Mehmet Reşat'ın Yenikapı Mevlevi Hanesine hediyesidir. Ketebehu, resemehu müderris ali rıza beyin damadı Şefik Bey" olarak belirtilmiştir. Hilye'î Şerif'in "Ketebe kısmı" iki farklı ilahiyat hocası tarafından; bunu yazan, resmeden ve tezhip eden (altınlayan) müderrislerden hattat Şefik Beyin damadı Ali Rıza Bey. Allah onun ve bunu okuyanların günahlarını bağışlasın, onu muzaffer kılsın" olarak çevrilmiştir.

Görsel 1: Ankara Etnoğrafya Müzesi Hilye'î Şerife Ait Envanter Kaydı

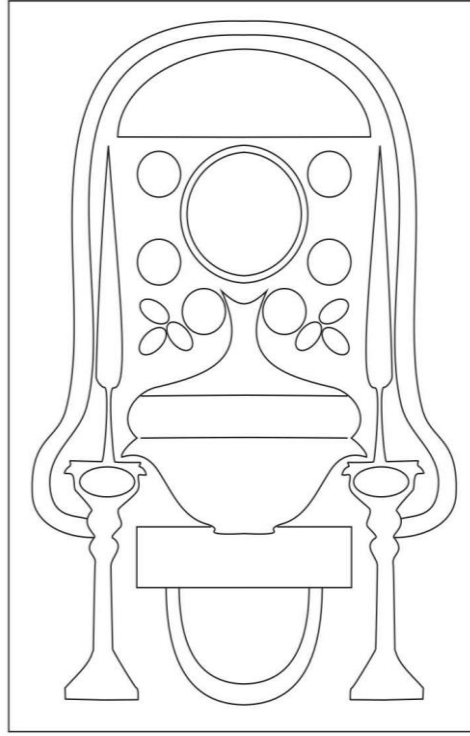

Görsel 2: Ankara Etnoğrafya Müzesi Hilye'i Şerife Ait Envanter Kaydı

Sülüs yazı ile yazılmış 19. Yüzyılın belirgin özelliklerini taşıyan hilyenin hat yazısı; çay rengi aharlı kâğıt üzerine siyah mürekkeple yazılmış, tezhip süslemesi ise siyah zemin üzerine serbest kompozisyonla, altın ağırlıklı çalışılmıştır ve boyutları 192x136 cm.'dir.

Çizim 1-2: Hilye Levhalarının Bölümleri (Taş kale, Gündüz, 2006, 40-44)

Görsel 3: Ankara Etnoğrafya Müzesi

Çizim 3: Hilye-i Şerif Bölümleri Hilye'i Şerife

Ali Rıza beyin Hilye-i Şerifinde; başmakam kısmında "Eüzu Besmele", yer almaktadır. Oklu besmele şeklinde yazılan kısımda iki daire formu ve bir oval form bulunmaktadır bunların içlerinde ise Allah, Muhammed ve Nemi Süresi'nin 30. ayeti yazılıdır.

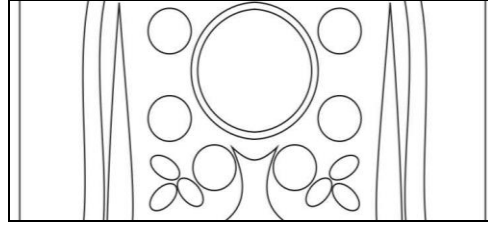

Görsel 4: Hilye'i Şerife den Kesit

Hilye-i Şerifin, göbek kısmı metnin başladığı ve metnin büyük bir bölümü yer almaktadır. Dairesel formda yazılmış olan göbek kısmında, Hafız Osman tarafından geliştirilen klasik hilye formunda yer alan hilal yerine, bu eserde yaprak motifine benzer bir süsleme ile çerçevelenmiştir. Etrafında 4 halife Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali yer almakla birlikte Hz. Ali ile Hz. Fatıma iç içe yazılmıştır. Ayrıca renkli güllerle tezhiplenmiş daire formu içinde yer alan yazılarda da Hz. Hasan ve Hüseyin Efendilerin isimleri bulunmaktadır. Aşere-i Mübeşşere diye bilinen sahabe isimleri ise yaprakla tezhiplenmiş kısımların içine yazılmıştır.

Görsel 5: Hilye-i Şerife den Kesit

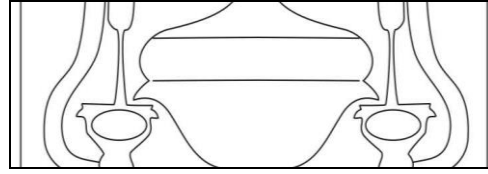

Çizim 4: Hilye-i Şerife'den Bölüm

Bir sonraki bölümünü ayet kısmı oluşturmaktadır. Eserde görülen farklılıklardan bir diğeri ise ayet ve etek bölümlerinin ikişer adet bulunmasıdır. Birinci ayet kısmında en yaygın olarak kullanılanlardan biri olan Enbiya Sûresi' nin 107. Ayeti "Ve mâ erselnâke illa rahmeten lil-alemîn" (Biz seni ancak alemlere rahmet olsun diye gönderdik) yer almaktadır. Ardından Hilye metninin devamı niteliğinde olan etek kısmı gelmektedir. Bu kısımda da Hz. Muhammed'le ilgili övücü ve tanıtıcı sözlere rastlanmaktadır.

Görsel 6: Hilye-i Şerife den Kesit

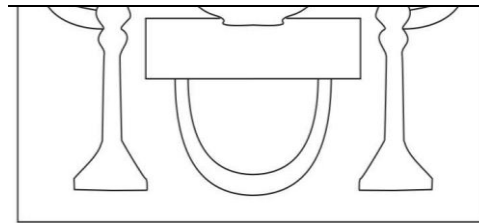

Çizim 5: Hilye-i Şerife'den Bölüm

İkinci ayette ise "Ve inneke le alâ huluk(in) azîm (in)" (Hiç şüphesiz sen büyük bir ahlâka sahibsin) yer almaktadır ve ardından da, etek kısmında da duanın bulunduğu bölümle devam etmektedir.

Görsel 7: Hilye-i Şerife den kesit

Çizim 6: Hilye-i Şerife'den Bölüm

ÇOLAK DÜZAĞAÇ, Merve, TOZUN, Hatice, "Ali Rıza Bey'e Ait Hiye-İ Şerif"

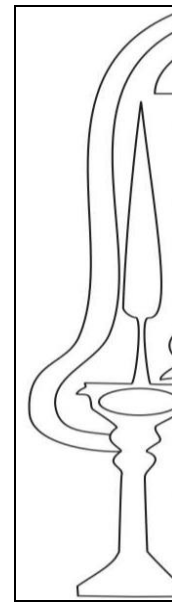
Eserin en son satırında hilyeyi yazan hattatın imzası ve yazılış tarihi yer almaktadır. Bu eseri farklı kılan bir diğer özellik ise Hafız Osman tarzının içinde yer alan koltuk kısımlarının yerine çift taraflı şamdan şeklinde sütunlar bulunmaktadır. Bu sütunların içlerinde sağdan sola kelime-i tevhid, üst tarafa doğru uzanan bölümünde ise "Esmâ-i Hüsnâ" ağaç içine çift taraflı olarak yazılmıştır.

Görsel 8, 9: Hilye'i Şerife'den Kesitler

Görsel 10, 11: Hilye'i Şerife'den Kesitler

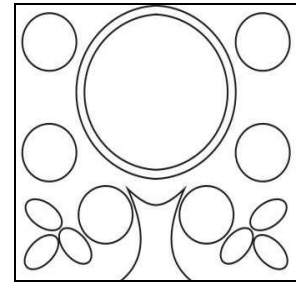

Çizim 7: Hilye-i Şerife'den Bölüm

Yukarıda sözü edilen bölümler iç pervaz ve dış pervaz ile çerçevelenir. İç ve dış pervazların kalınlığı, hilyenin boyutlarına göre belirlenir ve tezhiplenir. Bu eserde ise; süsleme unsurları olarak 19. Yüzyılın belirgin özelliklerini taşıyan tezhip süslemesiyle günümüze gelen güzel örneklerdendir. Serbest kompozisyonla altın ağırlıklı tezhip süslemesi görülmektedir. Besmelenin çevresi de "beyn-es sütün" ile tezhiplenmiş altın üzerine bordo renkli yapraklarla, yeşil sapsaplarla ve serbest kompozisyon şeklinde tezhiplendiği görülmektedir. Oklu besmelenin üst kısmında bulunan dairesel formlarda geçme motifleriyle çerçevelenmiştir. Eserin göbek kısmındaki yazı aralarında "beyn-es sütün" süslemeleri bulunmaktadır. Duraklar ve güllerde ise bitkisel motiflerin yer aldığı görülmektedir. Hz. Muhammed yazan kısım yuvarlak içine alınmıştır. Göbeğin dış kısmı yeşil daireyle çerçevelenerek yanlarında bulunan dört halife ve Hz. Muhammed' in torunları olan Hasan, Hüseyin efendilerin isimleri yazılmış gül içine alınarak tezhiplenmiştir. Tezhipler altın ağırlıklı olup Hasan, Hüseyin isimlerinin bulunduğu güller farklı renklerle oluşturulmuştur. Birinde bordo gül diğesinde yeşil gül ile renklendirildiği görülür. Diğer kısımlar da ise iri gül yaprakları, sapsaplar, tam üsluplaştırılmış çiçekler ve yarı üsluplaştırılmış çiçeklerle altın ağırlıklı, yeşil, bordo, beyaz renklerle serbest formda süslendiği görülmektedir. Bir alt bölümde birinci ayet ve etek kısmı vazo şekli içine alınmış ve "beyn-es sütün" ile tezhiplenmiş, yeşil yapraklarla ayet ve etek kısmı birbirinden ayrılmıştır. Vazonun üst kısmında bordo lacivert geçme şeklinde boğumun üstünde natüralist çiçeklerden oluşan buket görülmektedir.

Görsel 12: Hilye'i Şerife Den Kesit

Çizim 8: Hilye-i Şerife'den Bölüm

Vazodan çiçek çıkar görüntüsü verilmiştir. Çiçek göbek kısmını oluşturur. Süslemesi aynı şekilde "beyn-es sütün" içine alınmış şekilde yapılmıştır. Duraklar bitkisel formlarla süslenmiştir ve yazı aralarında iğne perdahına rastlanmaktadır.

Görsel 13: Hilye'i Şerife'den Kesit

İkinci ayet kısmında da aynı motiflerin kullanıldığı görülmektedir. İkinci etek kısmı beyaz çiçek şeklinde sınırlandırılarak tezhiplenmiştir. Hilye-i Şerif' in en alt süslemesinde lale ve karanfil

ÇOLAK DÜZAĞAÇ, Merve, TOZUN, Hatice, "Ali Rıza Bey'e Ait Hilye-i Şerif"

çiçeklerinin her iki tarafa da topraktan çıkar havası verilerek her birinin farklı köklerden oluştuğu görülmektedir. Eserin dış pervazı yazılan yazılara ve tezhip süslemelerine uygun formda geniş bir bordür kullanılarak sınırlandırılmıştır. Eser ahşap, kalın, altın varaklı, taç başlıklı çerçeve içinde sergilenmektedir.

Görsel 14: Ankara Etnoğrafya Müzesi Hilye'i Şerife

SONUÇ

Hilye – i Şerif İslâm edebiyatı ve hüsni hat sanatında Hz. Muhammed'in fiziksel özelliklerini, karakterini, insanî ve ahlâkî niteliklerini, tavır ve hareketlerini anlatan eserlere verilen genel bir isimdir. Hilye – i Şerif yazımındaki asıl gaye, hilyenin sanatseverlerin ruhunda ve düşüncelerinde oluşturduğu olumlu duyguların ifadeye dönüşmesidir. Çünkü hilye sadece hat ve tezhibin bir araya gelmesi sonucu oluşan bir güzellik ve sanat eseri değildir; aynı zamanda Hz. Peygamber'in ahlaki güzelliklerinin insanlar tarafından okunarak, onlarda güzel duyguların oluşmasıdır. Hilyelerin insan ruhunda oluşturduğu iyi ve güzel duyguların ifadeye dönüşmesinin yanında, bu ifadenin davranışa yansımaları önemlidir. Hilye, başka hiçbir sanat eserinde olmayan duygu derinliğine sahip olmasının yanında, toplumu, davranış olarak da değiştirme amacıyla olan bir sanat eseridir. Bu sanat eserlerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması da önemli bir husustur. Müzelerimizde bulunan, yaşadıkları tarihlerin önemli sanatçılara ait Hilye – i Şeriflerin teşhirleri de ziyaretçilerin ilgisini ve dikkatlerini çekebilecek yerlerde sergilenmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

DERMAN, U. (2000). Hat Sanatında Hilye-i Şerifler. İlmî Dergi (Peygamberimiz Hz. Muhammed-Özel Sayı) Ankara.

ERDOĞAN, M. (2007). Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi. C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi XI/1.

TAŞKALE, F. Ve Gündüz, H. (2006). Hat Sanatında Hilye- Şerife Hz. Muhammed'in Özellikleri, Antik Kültür Yayınları: İstanbul.